

VITEZ I KUŠAN – ZAČETNICI MODERNE HRVATSKE DJEČJE KNJIŽEVNOSTI

Dubravka Težak

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

***Sažetak** – Tekst je fokusiran na 1956. godinu kao prijelomnu godinu hrvatske dječje književnosti. Te godine G. Vitez objavljuje zbirku pjesama *Prepelica* koja je prihvaćena kao paradigma moderne hrvatske dječje poezije, a I. Kušan objavljuje roman *Uzbuna na Zelenom Vrhu* kojim unosi niz novosti u koncepciju dječjega romana. Analiziraju se navedena djela i izlučuju iz njih elementi preuzeti iz tradicije i elementi koji će postati bitne odrednice modernih oblika spomenutih vrsta dječje književnosti. U radu se rezimira situacija na pjesničkom i proznom planu dječje književnosti prije tih pisaca i njihovi utjecaji na kasnije pisce u Hrvatskoj. Također se povlači paralela sa svjetskom dječjom književnošću.*

***Ključne riječi:** Vitez, Kušan, moderna dječja pjesma, moderni dječji roman*

Od svojih početaka do modernosti hrvatska dječja književnost prošla je sličan razvojni put kao većina europskih nacionalnih književnosti, samo što je vremenski razmak u pojavi određenih fenomena znao varirati nekada i stotinjak godina od pojave određenog fenomena u svjetskoj književnosti, a katkada bi se taj razmak znatno smanjio. Do hvatanja ravnopravnoga koraka sa svjetskom dječjom književnošću dolazi polovicom dvadesetoga stoljeća. Posebno je zanimljiva godina 1956., kada su objavljena dva djela koja mogu ravnopravno stati uz bok tadašnjih svjetskih uspješnica. Riječ je o zbirci pjesama Grigora Viteza *Prepelica* i romanu Ivana Kušana *Uzbuna na Zelenom Vrhu*. Nakon toga više se ne događa da tek povremeno neko djelo iskoči i približi se svjetskim tokovima, nego među suvremenima i sljedbenicima spomenutih autora neprestano ima pisaca čija se djela u potpunosti uklapaju u svjetske tokove dječje književnosti. Zbog toga godinu 1956. smatramo početkom moderne hrvatske dječje književnosti.

Osvrnimo se na situaciju u hrvatskoj dječjoj književnosti prije pojave tih pisaca.

- Na pjesničkom planu ističu se Vladimir Nazor, Bogumil Toni, Rikard Katalinić Jeretov, Nikola Pavić, Zdenka Jušić-Seunik, Zlata Kolarić-Kišur, Agata Truhelka i drugi.

Govoreći o razlici između tradicionalne i suvremene dječje poezije kao osnovnu razlikovnu odrednicu obično navodimo oblik pjesme. Staru poeziju obilježava čvrsta forma sa strogom pravilnošću metra i rime, a u modernoj poeziji forma je znatno slobodnija, dječji pjesnici se, doduše, nisu odrekli rime, tako da o potpuno slobodnom stihu ne možemo govoriti, ali duljina stiha varira, ritam je, zahvaljujući odricanju od metričke ujednačenosti, postao življi, slobodniji i bliži ritmu svakodnevnoga govora. Zbog uspostavljanja metričke i rimatorske pravilnosti stara je poezija bila sklona inverzijama u poretku riječi, a u modernoj poeziji toga nema pa je jezik znatno bliži razgovornom jeziku djeteta. Zatim, stari pjesnici su njegovali narativnu strukturu pjesme, tj. pjesme su najčešće bile male priče u stihovima pa je epski karakter često bio naglašeniji od lirskoga. Iako ni moderni pjesnici nisu u potpunosti napustili narativnost, u prvom planu je mnogo češće doživljaj, ugođaj, raspoloženje, igra riječi, igra nonsensa, igra zvukova, što je sve pridonijelo jačanju lirskoga karaktera u dječjoj poeziji.

Još je jedna promjena u modernoj poeziji – otklon od didaktičizma kojemu je stara poezija bila vrlo sklona, zbog čega se često ističe da je stara dječja poezija bila primijenjena pedagogija. Ta komponenta obilježava uopće modernost u dječjoj književnosti jer je prisutna i u prozi i u poeziji kao nov poetički stav.

Svojom zbirkom *Prepelica* Vitez je deskriptivno-narativnu i emotivno-didaktičnu koncepciju tradicionalne dječje poezije zamijenio suvremenom koncepcijom ritmičko-leksičke nespontanosti, razigrane fantazije i moderne metaforike. Vitezovu poeziju na neki je način najavio već Ivo Kozarčanin, koji u svojoj zbirci *Sviram u sviralu* iz 1935., ima tek pokoju pjesmu narativnoga karaktera s opisima zgoda iz dječjeg života, a znatno je više pjesama u kojima uspješno dočarava prirodne ugođaje i raspoloženja u određeno doba dana ili godine. Nagovještaj onoga što će u Vitezovoj poeziji procvasti svojom punom ljepotom možemo tražiti i u pjesmama Gustava Krkleca, Zlate Kolarić-Kišur, Drage Ivaniševića, a Boro Pavlović je svojom zbirkom *Konj i kola* iz 1954. učinio radikalniji rez s tradicijom nego Vitez. Naime on je napisao pjesme sasvim slobodnim stihom, ali se nije uspio nametnuti dječjem senzibilitetu možda upravo zbog prevelike radikalnosti u promjenama poetike koju je htio nametnuti dječjem pjesništvu.

Što nam novo nudi Vitezova *Prepelica*? Zbirka sadrži trideset pjesama. Prema motivima pjesme bismo grubo mogli podijeliti u nekoliko skupina: pjesme s igrom riječi (razbrajalice i druge pjesme što se izgovaraju u igri), uspavanke, pjesme o životinjama, pjesme s detaljima iz prirode, pejzažne, nonsensne i, zanimljivo, samo jednu u kojoj progovara o djetetu i njegovim problemima (*Kraj otvorena prozora*). Dakle, na prvi pogled u izboru motiva ne ćemo primijetiti neku bitnu inovaciju, ali, kao što je sam Grigor Vitez rekao, *može se o putu u svemir napisati sasvim nesuvremena i nemoderna pjesma, kao što se o medvjedu može*

*napisati sasvim moderna i suvremena pjesma.*¹ No, ono što je upadljivo novo na tematskom planu je izostanak didaktičnih i patriotskih pjesama. Deklarativni patriotizam starijih pjesnika Vitez je zamijenio zavičajnim patriotizmom. Njegovi topli i osjećajni stihovi u *Prepelici*, *Svirali od vrbe* i *Žetvi* govore nam o pjesnikovoj ljubavi prema svojoj zemlji na nenametljiv, liričan način.

Pjesme mu uglavnom karakterizira velika raznolikost stihova, strofa i poetske kompozicije, ali pronaći ćemo još uvijek i nekoliko kompozicijski vrlo pravilnih pjesama. Na primjer, pjesma *Trešnja* sastoji se od pet katrena, a svi stihovi su šesterci, *Slonova uspavanka* sazdana je od deset osmeraca, a pjesma *Zima* je pomno kompozicijski složena od triju strofa u kojima su uvijek prvi, treći i četvrti stih četverci, a drugi i peti stih šesterci. No, Vitezov metar, bio on ujednačen ili ne, uvijek je funkcionalan. Na primjer, u *Zečjoj uspavanki* i *Medvjedojoj uspavanki* stihovi su trohejski osmerci koji odgovaraju ritmu uspavanke, ali zadnja dva stiha su sedmerci koji, diktirajući duži i polaganiji izgovor, ukazuju na kraj uspavljivanja. Tako kraćenje metra sudjeluje u poantiranju pjesme. Vitez voli rimu, naročito parnu rimu, ali ona u njegovim pjesmama nije forsirana, tražena pod svaku cijenu, već u splet rimovanih stihova zna utkati i one bez rime, a da zvučni i ritmični doživljaj time ne trpe. No, katkad mu je baš rima glavni nositelj poetske snage (*Kukavica kukuće*, *Krijesnica*). Zvukovnoj komponenti mnogo pridonose onomatopeje. Osim čistih onomatopeja često se poigrava onomatopejskim riječima. Osim doslovnih oponašanja zvukova iz prirode, koji su prilično obilato iskorištavani u dječjem pjesništvu i prije Viteza, onomatopeju zna iskoristiti i mnogo kreativnije. Na primjer, na osnovi pučke etimologije onomatopejsko glasanje se prevodi u određeno značenje. Tako u pjesmi *Sjenica* sjeničino glasanje zimi čuje se kao *vuci gunj*, a u proljeće kao *svuci gunj*, što omogućava pjesniku igru zvuka, igru značenja i igru nonsensa.² U *Ševinoj jutarnjoj pjesmi*, zahvaljujući završecima u pravilu izrazito kratkih stihova, *-ći-ću-cu* Vitez dočarava ševino glasanje, ali gradi i složenu sliku koju očitavamo na doslovnoj razini ševina leta u ljetnom pejzažu i simboličnoj razini ljudskih želja i mogućnosti. Naslovnu pjesmu *Prepelica* izgradio je na dvjema onomatopejskim skupinama.³ Jednu čine riječi glasovno podudarne samoj riječi prepelica, a dočaravaju zvuk prepeličina naglog izlijetanja iz žita: *Poput hica / Prhnu ptica / Prepelica*. Drugu pak čine riječi glasovno podudarne prepeličinu javljanju (pućpurikanju) *Tamo bućnu / Pućpurućnu: / – Dan bi mog'o / Biti vruć, / Pućpuruć! / U žito / Ko u vir – buć*. I upravo te dvije pjesme stekle su glas Vitezovih ponajboljih pjesama i sačuvala ga i nakon posljednje objavljene Vitezove zbirke.

Osim onomatopeje Vitez voli asonance (*otvori oba oka – Zečja uspavanka*) i aliteracije (*zašumilo, zašuštalo, zapljuštalo – Što je bilo*), koje također pridonose zvučnosti i glazbenosti stiha.

¹ Vitez, Grigor, *Djetinjstvo i poezija, Umjetnost i dijete*, br. 3, 1969. str. 20.

² Crnković, Milan, *Vitezovo oblikovanje pjesme*, *Umjetnost i dijete*, 1987., 1-2, str.20

³ Ibidem

Vitez je i prevodio strane pjesnike (francuske, ruske, slovenske) tako da su mu bila poznata događanja u svjetskoj dječjoj poeziji, ali u pisanju mu je bilo važnije sačuvati pjesničku povezanost s hrvatskom tradicijom, negoli oponašati strane pjesnike. Pronalazi u staroj pučkoj dječjoj poeziji elemente bliske dječjoj prirodi, koje su stariji dječji pjesnici više-manje zanemarili, a on ih je sada re-vitalizirao i pokazao kako modernost ne znači uvijek radikalno kidanje sa svime što je bilo prije, nego očuvanje umjetničkih vrijednosti bez obzira na vrijeme kada su dominirale i pokušaj da se one variraju u skladu sa suvremenim duhom. Naime. danas smatramo igru riječi i nonsensa bitnom odlikom suvremenoga dječjeg pjesništva, no stihova, temeljenih na takvim igrama, puna je naša baština. Brojalice, nabrajalice, bajalice, rugalice, zagonetalice, izmišljalice iz dječjih igara izvanredan su primjer igre riječi, nonsensa, zvukova, ritmova. Nadahnut njima Vitez stvara svoje pjesme koje će postati prototip moderne dječje pjesme. Iz zbirke *Prepelica* izdvojila bih pjesme *Plaćko*, *Prsti*, *Djeca se igraju hvatača*, *Tko će s nama u šumicu*, *Jedan, dva, tri*, *Svadili se miši*. U tim pjesmama vidljivo je polazište od narodnih stihova, ali ih je Vitez razradio u stilu pravog umjetnika koji, kako sam već spomenula, zna iskoristiti tradiciju za izgrađivanje suvremenosti. Slično je i s nonsensnim pjesmama *Što je bilo* i *Kako živi Antuntun*, za koje sam autor napominje da su napisane u duhu narodnih šala i zabadalica⁴. Iako u *Prepelici* možemo pronaći i pjesničkih odlika tradicionalne dječje poezije, ipak je to zbirka koja sadrži sve pozitivne odlike moderne dječje poezije. Sve pjesme iz zbirke *Prepelica* uvjerljiv su argument protiv dotada uvriježena stava da dječja poezija ne može biti isključivo lirski, nego uvijek ima epsko-lirski karakter, naime svih trideset pjesama iz zbirke dokazuje kako dječja pjesma ne mora biti priča u stihu. Dakle, tom je zbirkom Vitez oslobodio dječju poeziju naglašene narativnosti, a da je ona ipak ostala dječja. Pokazao je da djeca mogu uživati i u pjesništvu ugođaja, razigranosti, zanesenosti, zadivljenosti svijetom oko njih koji se ne mora iskazivati u pričama. Priroda djetetu može biti zanimljiva i kad nije personificirana, nego iskazana lirski, humano i humoristično.

Za razliku od već spomenutih pjesnika, u čijim pjesmama i prije pojave Vitezove *Prepelice* pronalazimo elemente modernoga, rekla bih da je Vitez bio mnogo dosljedniji jer u svojim idućim zbirkama nastavlja izgrađivati poetiku zacrtanu u *Prepelici*. Ostali pjesnici ili su objavljivali zbirke tradicionalnih pjesama, među kojima bi zaiskrila koja modernije pisana pjesma (Z. Kolarić-Kišur), ili su ostali samo na jednoj zbirci (I. Kozarčanin), ili su preradikalno pokušali promijeniti strukturu dječje poezije (B. Pavlović). Vitez je našao pravi put, prepoznavši dječji senzibilitet, povezo je baštinu sa suvremenosti i u dječju poeziju unio ontološke oznake prave poezije.

Na proznom planu prije 1956. godine dominira Mato Lovrak, koji je svojim pisanjem obilježio čitavu jednu epohu: od pojave prvih mu romana *Djeca velikog Sela* (poslije nazvan *Vlak u snijegu*) i *Družba Pere Kvržice* 1933. godine pa sve

⁴ Vitez, Grigor, *Prepelica*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1956.

do spomenutoga Kušanova romana. Početkom dvadesetoga stoljeća u proznom stvaralaštvu za djecu bio je nešto naglašeniji fantastični smjer (Jelica Belović-Bernadzikowski, Đuro Turić, Ivan Devčić, Antonija Kassowitz-Cvijić, Vladimir Nazor, Ivana Brlić-Mažuranić). Svojim pisanjem Lovrak je učinio značajan zaokret u realističkom smjeru. Dakako, i prije je bilo realističkih tendencija u dječjoj književnosti, no one su se uglavnom iscrpljivale u dva vida: 1. djela izrazito autobiografskoga karaktera (najreprezentativnija djela Jagode Truhelke) i 2. pedagoški usmjerena djela kojima se nastojalo u pripovjednom ruhu djecu poučiti o zemljopisu, povijesti, biologiji itd. (pedagoški romani bez pravoga dječjeg senzibiliteta kakve pišu Davorin Trstenjak, Josip Klobučar, Ivan Tomašić). Lovrak se u svojim romanima okrenuo djetetu tako da mu je pružio u literaturi lik djeteta blizak stvarnom djetetu. Prikazao ga je u igri, školi, obitelji, na izletu, na radu, sa svim odlikama univerzalne dječje prirode kao što su razigranost, radoznalost, nestašnost, brojne vrline, ali i slabosti. Budući da se u to vrijeme pojavljuju i prijevodi njemačkoga pisca Ericha Kästnera⁵, mnogi su u Lovrakovim romanima prepoznali isti literarni duh koji je Kästner unio nekoliko godina prije u njemačku i svjetsku dječju književnost svojim romanom *Emil i detektivi* (1928.)⁶. Ima dosta dodirnih točaka u djelima tih dvaju autora, a najuočljivija sličnost je upravo u oblikovanju dječjih likova koji su izrazito voljni karakteri, puni inicijative, poduzetni, ne klonu u nedaćama koje nosi život, propagiraju optimističan pogled na svijet, a djelomično su i humoristički oblikovani, ali mislim da je Kušan autor koji je mnogo bliži kästnerovskom tipu dječjeg romana nego Lovrak.

Obilježja Kušanova romana, koja su pridonijela ostvarenju modernije koncepcije dječjeg romana u odnosu na baštinu dječjeg romana koju je Kušan zatekao, možemo promatrati na razini dječjih likova, tipa akcionosti, afirmacije urbanosti, zanemarivanja vremenske determinacije, ležernosti i nonšalantnosti u iskazu, depedagogizacije i depolitizacije.

Voljni, samosvjesni i zaigrani likovi

Preuzevši od Lovraka način oblikovanja dječjih likova i radnju s mnogo akcije i napetosti, otišao je korak dalje u biranju motiva dječjih akcija koji prestaju biti tako racionalni, promišljeni i socijalnom situacijom opravdani kao kod Lovraka, gdje se djeca susreću uglavnom s ozbiljnim problemima koje žele riješiti, Kušanovi su junaci mnogo zaigraniji, ne rješavaju samo probleme na koje nailaze, nego i sami ponekad stvaraju probleme kojih nema u želji da im se u životu događa nešto uzbudljivo. Lovrakov svijet u kojem su djeca, svjesna društvenih

⁵ Roman *Emil i detektivi* 1931. objavljen u Beogradu, a 1933. u Zagrebu.

⁶ Crnković, Milan, *Tri Kušanova romana*, Školska knjiga, Zagreb, 1993., str. 60.
Zima, Dubravka, *Dječji roman tridesetih godina*, Mato Lovrak i Erich Kästner, *Umjetnost riječi* XLV, 3-4, Zagreb, 2000.

promašaja, mali borci za socijalnu pravdu, Kušan je zamijenio svijetom dječje ve-drine i razigranosti iz koje ipak proizlaze i društveno korisni rezultati.

Akcionost, detekcijski elementi, paralelizam radnje

Kušan poput Kästnera unosi kriminalističke elemente, gradeći fabulu na dječjoj detekciji, koju od postavljene početne enigme uspješno razvija nižući ne-predvidive obrate što dodatno usložnjavaju osnovnu fabularnu liniju, stvarajući kod čitatelja prijevremena nadanja i razočaranja. Uzbudljivost i napetost pojačava vještím paralelizmom radnje. Na primjer, u *Uzbuni na Zelenom vrhu* gotovo čitavo poglavlje *Teško je s pjesnicima* izgrađeno je na paralelnom prikazu što radi Koko u stanu pjesnika Marija, a što za to vrijeme proživljava prijatelj mu Žohar koji čuva stražu ispred kuće:

Koko priđe ormarima, razjapi vrata i zaviri unutra. Sve police bijahu u strašnom neredu. Vonjalo je po neopranoj rublji. Pri dnu se nalazilo pravo groblje boca; od malenih, četverouglastih do izduženih, vitkih. Osjećao se miris rakije ili vina. ovdje nije bilo stvari, koju je dječak tražio. (...)

Žohar je u međuvremenu postajao sve nestrpljiviji. Mario bi se mogao svaki čas vratiti. Osim toga, kod kuće su već sigurno uzrujani, što ga nema. Hodaše sve uzrujanije gore-dolje, pogledajući u pravcu šumarka, ne će li ugledati pjesnika.

Koko se, međutim, užasno ljutio na mačka, koji mu se pleo oko nogu. Gotovo je pao preko njega. Pogleda klavir, pogleda pod klavir, na peć i za peć. Nigdje aparata. Onda otvori druga vrata i izađe u predsoblje. Tu je bilo sasvim mračno, i neko vrijeme sačeka da mu se oči obiknu na tminu. »Nevjerojatno je, da se nimalo ne bojim, i da se ne osjećam nimalo neugodno. Čak mi se ni koljena ne tresu. To je sigurno zato«, prisjeti se on »što ovo nije zapravo krađa. Mi samo posuđujemo. Ipak... ubio bi nas kad bi saznao!«

»Ubio bi nas samo da nas ulovi«, mišljaše i Žohar ljutito gledajući prema prozoru, kroz koji je ušao njegov drug. Žalio je što se nije on sam popeo. On bi ga već sigurno bio pronašao. Na svu nesreću nije ga sada mogao zovnuti jer bi se moglo čuti. Dođavola, ne preostaje ništa drugo, nego da čeka. Stisnu pesnice u džepu i iznova se ushoda.

Mali provalnik je u to vrijeme bio napipao hladnu cijev dvocijevke što je visjela u predsoblju i stresao se od jeze. »S tim bi nas...« - pomisli i oprezno odmače ruke od opasnog oružja. Tada mu sine odlična misao. Otvori vrata kuhinje i tako ponešto osvjetli mračnu prostoriju. U istom trenu gotovo krikne od radosti: na klinčanicu, u kožnatoj navlaci, visio je aparat. Brzo ga skide, vrati se u sobu i nagne se kroz prozor.

Jedan odlomak govori o Koki, drugi o Žoharu, pa opet o Koki, o Žoharu i tako redom.

Kušan na taj način paralelno prikazuje Kokina i Žoharova razmišljanja, osjećanja i postupke.

Takvi postupci bili su omiljeno sredstvo i kod Kušanova suvremenika Milivoja Matošeca, koji je svoj prvi roman *Tragom broskog dnevnika* objavio samo godinu dana nakon Kušanove *Uzbune na Zelenom Vrhu* pa ne bi bilo pošteno da ga ovdje zanemarimo. I kod njega dječji junaci žedaju za pustolovina i akcijama pa upadaju u neobične situacije koje nekad znaju biti i opasne, a nekad znaju razotkriti tajanstvene događaje. To su napeti, radnjom nabijeni romani, uglavnom detekcijskoga tipa, u kojima je paralelizam radnje bitni pripovjedni postupak, što naročito dolazi do izraza u romanu *Posada oklopnog vlaka* (1959.), gdje vrlo vješto, filmskom brzinom, vodi čak tri paralelne radnje.

Urbanost

Iako se u *Uzbuni na Zelenom vrhu* radnja događa u prigradskom naselju, koje svojim načinom života (povrtnjaci oko kuće, uzgajanje domaćih životinja: kokoši, krava, konja, koza) više podsjeća na seosku sredinu, Kušana smatramo piscem koji je u dječjem romanu afirmirao urbani život, jer u njegovu sljedećem romanu *Koko i duhovi* glavni junak seli u grad i grad postaje poprištem svih njegovih kasnijih romana, a gradski način života postaje bitan i u strukturiranju fabule, oblikovanju likova i vođenju radnje kao i u stvaranju općeg ugođaja. Tako je s Kušanovim djelima grad nepobitno zamijenio selo u ambijentaciji dječjih romana.

Vremenska nebitnost

Radnju svoga prvog romana Kušan je točno vremenski odredio – neposredno po svršetku Drugoga svjetskog rata, dakle 1945. godine. I u drugom je romanu jasno naznačeno da se radnja događa sljedeće, dakle 1946. godine, no u svim idućim djelima više nema preciznoga vremenskog određenja. Možemo otprilike nagađati vrijeme događanja prema načinu života koji se opisuje, tipovima automobila koji se spominju, popularnim glumcima, modi itd. Dakle, likove ne smješta poput Lovraka u određene socijalne i povijesne okvire, nego ih samo naznačava u grubim crtama. Tako labavim određenjem Kušan pojačava univerzalni karakter izvornoga dječjeg svijeta. To je još potencirano činjenicom da se u romanima, koji su napisani u razmaku od dvadesetak godina pojavljuju isti likovi, iste dobi, bez obzira što prema spomenutim naznakama možemo zaključiti da se radnja romana ne događa u isto vrijeme. Tu činjenicu će sam Kušan poslije vješto iskoristiti u zbirci priča *Strašni kauboj* (1982.).

Žargon i nonšalantnost u iskazu

Dok se danas u dijalozima dječjih romana teži k što življem i autentičnijem razgovornom jeziku, koji uključuje i gramatičke nepravilnosti i žargonske izraze,

Kušanovi dijalozi znatno su poljuljali tadašnji jezični standard, uvriježen u dječjim romanima. Unoseći žargonske izraze izazvao je i oštrije reakcije nekih kritičara.⁷ *Stari, špilati, duriti se, njupati, nahasati, odapnuti, frajer, starci, vuna me je, cinkati, mileki, kopati facu...* neki su od izraza iz romana *Koko i duhovi*. U kasnijim romanima žargonski izrazi se mijenjaju u skladu s vremenom kada koji roman nastaje. U Kušanovim romanima sve više osjećamo i određenu nonšalantnost i lakoću u kazivanju koja je u suvremenoj dječjoj književnosti postala bitan konstitutivan element (Pilić, Polak, Pongrašić, Macan). Ležeran neobvezan izraz, ne samo u dijalogima nego i u naraciji, u prvim je Kušanovim romanima tek blago prisutan, a u kasnijim postaje sve nesputaniji.

Depedagogizacija

Još jednu bitnu novost u dječji roman unosi Kušan svojim trećim romanom *Domaća zadaća* (1960.). To je promjena odnosa prema prosvjetnim djelatnicima u dječjoj literaturi. Naime, dotada se u dječjoj književnosti pojavljivao idealizirani lik učitelja. U starim pedagoški usmjerenim djelima (Josip Klobučar *Učitelj u Jabukovcu*, Davorin Trstenjak *Tugomil Jorgovanić*) učitelj je uvijek nositelj progresivnih ideja koje pridonose napretku sredine. Na takvim temeljima oblikovao je lik učitelja u svojim djelima i Mato Lovrak: idealan tip, moralno besprijekoran, pun razumijevanja za djecu, spreman im pomoći u svakom trenutku i u svakom pogledu nepogrješiv. Kušan je u ovom romanu učitelje sasvim prizemljio, to jest učinio ih jednakim svim ostalim ljudima. I oni imaju živce koji mogu popustiti, i oni znaju postupiti nepromišljeno, i oni su podložni slabostima. I zbog te detronizacije učitelja roman je, kad se pojavio, podigao podosta prašine u prosvjetnim krugovima.

Depolitizacija

Nakon Drugoga svjetskog rata dominantna tema u dječjim romanima i pripovijetkama zbivanja su vezana uz rat (ratne akcije, izgradnja zemlje, podvizi pionira s naglašenom ideološkom tendencijom za razvijanje socijalističke svijesti itd.). Radnju svoga prvog romana Kušan doduše lokalizira odmah nakon Drugoga svjetskog rata i u jednom poglavlju prilično opširno pripovijeda o ratnim posljedicama, ali dječji postupci motivirani su željom za pustolovinama, a ne svjesnom težnjom za izgradnjom boljeg društva ili bilo kakvom političkom tendencijom, što je još očitije u sljedećim mu romanima, kada više nema nikakvih reminiscencija na rat. (Na žalost, zadnji roman *Koko u Kninu* (1996.) izrazito mu je ispolitiziran.)

⁷ Cucić, Sima, *Jedan savremeni omladinski roman, Iz dječje književnosti*, Zrenjanin, 1974., str.125-127.

Spomenuti elementi obilježili su Kušanove romane pedesetih i šezdesetih godina, utjecali su na pisanje njegovih suvremenika i nastavljača, ali ne možemo reći da je Kušan stvorio svoj tip romana koji strogo njeguje od početka do kraja, nego u njegovu pisanju možemo pratiti određeni razvoj i na tematskom i na izražajnom planu. Razvojni put mjesta radnje mogli bismo ovako prikazati: priogradska sredina (*Uzbuna na Zelenom Vrh*) – gradska sredina – (*Koko i duhovi*, *Zagonetni dječak*) velegradska sredina (*Koko u Parizu*). Polazi od konkretnih fizičkih akcija kojima djeca, na principima detektivskog romana, rješavaju nastale enigme (enigme su najprije vrlo konkretne, npr. krađa /*Uzbuna na Zelenom vrhu*/, dakle zadiru u egzistencijalnu domenu likova, a poslije sve više zadobivaju psihološki profil – čovjek se skriva jer se boji pojaviti pred ljudima /*Koko i duhovi*/, dječaka opterećuje uvjerenje da je kriv za prijateljevu smrt /*Zagonetni dječak*/), a onda ga počinju više zanimati određeni mehanizmi u ljudskom ponašanju (zašto čovjek laže /*Lažeš, Melita*/) ili ljudske emocije (ljubav /*Ljubav ili smrt*/). U skladu s motivima mijenja se i struktura romana. Krimiće čvrste fabule, kakav je dotada gradio, Kušan napušta u romanu *Lažeš, Melita* (1965.), gdje se gubi čvrsta i razvijena fabula i roman je zapravo vrlo jednostavno komponiran. U zbirci pripovijedaka *Strašni kauboj* (1982.) postavio je okvir konstruiran na likovima i lokaciji svojih romana u kojem se isprepliću stupnjevi stvarnosti, sadašnjost, prošlost i nagovještaj budućnosti i tom konstrukcijom najavio je još složeniju konstrukciju romana *Ljubav ili smrt*, koji Diana Zalar navodi kao izvrstan primjer postmodernizma u hrvatskoj dječjoj književnosti.⁸ Mijene na razini fabule i kompozicije prate i mijene na planu izraza. Od početka do kraja daje prednost dijalozima pred monolozima i deskripcijama, no dijalozi od *Uzbune na Zelenom Vrh* do *Ljubavi ili smrti* isto tako imaju svoj razvoj koji se ogleda u sve jačem odstupanju od standardnoga književnog izraza ubacivanjem već spomenutih žargonskih riječi, zatim nepristojnih riječi i igre riječi koja se temelji na pogrješno izgovorenim stranim riječima, pučkoj etimologiji i gramatičkim pogrješkama.

Kušan dakle, pedesetih i šezdesetih godina, nije stvorio novi tip dječjeg romana u širem smislu, on je nastavio nadograđivati na uspjele stečevine dotadašnjega dječjeg romana, ali je na toj podlozi stvorio moderniji, suvremenom djetetu sadržajno i stilski bliskiji roman. Time je pokazao da poznaje i svjetsku i domaću tradiciju dječje literature, ali i da je sposoban pronaći vlastiti put i izgraditi vlastiti stav.

LITERATURA:

Vitez, Grigor, *Djetinjstvo i poezija*, Umjetnost i dijete, 3, 1969.

Zalar, Ivo, *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.

Crnković, Milan, *Vitezovo oblikovanje pjesme*, Umjetnost i dijete, 1-2, 1987.

⁸ Zalar, Diana *Marginalije uz roman »Ljubav ili smrt«Ivana Kušana*, Umjetnost i dijete 4, vol. XXVI, Zagreb, 1994. str. 242

- Crnković, Milan, *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Zalar, Ivo, *Pregled hrvatske dječje poezije*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Crnković, Milan *Tri Kušanova romana*, Školska knjiga, Zagreb, 1993.
- Zalar, Diana, *Marginalije uz roman »Ljubav ili smrt« Ivana Kušana*, Umjetnost i dijete, XXVI, 4, 1994.
- Hranjec, Stjepan, *Hrvatski dječji roman*, Znanje, Zagreb, 1998.
- Zima, Dubravka, *Dječji roman tridesetih godina*, Mato Lovrak i Erich Kästner, Umjetnost riječi XLV,3-4, Zagreb, 2000.

VITEZ AND KUŠAN – ORIGINATORS OF MODERN CROATIAN CHILDREN'S LITERATURE

Dubravka Težak

**Faculty of Teacher Education
University of Zagreb**

Summary

The Text focuses on the year 1956 which represents the crucial year in Croatian children's literature. This is the year when G. Vitez published his poetry collection Prepelica (The Quail), which was accepted as a paradigm of modern Croatian children's poetry, whereas I. Kušan's novel Uzbuna na zelenom vrhu (Alert on Green Peak), published in the same year, introduced a series of innovations in the concept of children's novel. The paper analyses these works taking out the elements belonging to tradition and those which will become essential determinants of modern forms of children's literature. Also, the author presents a summary of the situation in children's literature before those authors' appearance on the literary scene and their influence on writers in Croatia. A parallel is drawn with world children's literature.

Key words: *Vitez, Kušan, modern children's poem, modern children's novel*

O autorici

Dubravka Težak redovita je profesorica Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, voditeljica kolegija Dječja književnost.